[1]זה (א)הדבר דראשי המטות הכי נמי דלא יהא נוהג אלא בדור זה א"ל ההוא יליף זה זה מהתם האי נמי ליליף זה זה מהתם האי מאי בשלמא התם איצטרי' (ב)לגזרה שוה הכא למאי איצטריך לשתוק קרא מיניה ואנא ידענא דלדורות הוא מאי ג"ש דתניא (ג)נאמר כאן זה הדבר ונאמר להלן [2]זה הדבר מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל אף כאן אהרן ובניו וכל ישראל ומה כאן ראשי המטות אף להלן ראשי המטות אמר מר מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל אף כאן אהרן ובניו וכל ישראל למאי הלכתא אמר רב אחא בר יעקב לומר [א]שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות והא ראשי המטות כתיב ביה (ד)כדאמר רב חסדא אמר רבי יוחנן ביחיד מומחה ה"נ [ב]ביחיד מומחה (א) ומה כאן ראשי המטות אף להלן ראשי המטות למאי הלכתא אמר רב ששת לומר [ג]שיש שאלה בהקדש ולב"ש דאמרי (ה)אין שאלה בהקדש דתנן (ו)ב"ש אומרים הקדש טעות הקדש וב"ה אומרים [ד]אינו הקדש האי זה וזה מאי עבדי ליה זה הדבר דשחוטי חוץ מיבעי ליה (ז)על השוחט הוא חייב [ה]ואינו חייב על המולק זה הדבר דראשי המטות מיבעי ליה (ח)לחכם מתיר [ו]ואין בעל מתיר בעל מפר [ז]ואין חכם מפר ולבית שמאי דלית להו גזרה שוה הפרת נדרים בשלשה הדיוטות מנא להו נפקא להו מדתניא [3]וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל ר' יוסי הגלילי אומר

מועדי

זה הדבר דראשי המטות. דכתיב וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר וגו' ה"נ לא יהא נוהג דין הפרת נדרים אלא בדור הזה בתמיה: **יליף זה.** דהפרת נדרים מזה דשחוטי חוץ (ט) דכתיב ביה דורות ה"נ דורות: ופרכינן **ה"נ.** לענין הסבת נחלה נילף זה דידיה מזה דשחוטי חוץ לדורות: **בשלמא התם.** בשחוטי חוץ ובנדרים להכי כתב זה דהא איצטריך להך גזירה שוה דבעינן למימר בסמוך והלכך דרשינן ליה נמי להא גזירה שוה דאמרן דקיימא לן (י) אין גזירה שוה למחצה: **אבל הכא.** בהסיבת נחלה לא איצטריך האי זה לשום גזירה שוה אחריתי דנדרשיה נמי למילף זה מזה דשחוטי חוץ לדורות ולהא גזירה שוה לחוד ליכא למימר דלהכי איצטריך למילף משחוטי חוץ לדורות דהא לא צריך קרא לישתוק קרא מיניה דלא נכתביה כלל ואנא ידענא דודאי הסבת נחלה נוהגת לדורות מידי דהוה אשאר מלות דעלמא דלא גרע האי לאו משאר לאוין שבתורה שהיו נוהגין לעולם אלא מדכתביה ש"מ למעוטי אתא דאינה נוהגת אלא בדור הזה: **מאי גזירה שוה.** דילפי' זה דנדרים וזה דשחוטי חוץ מהדדי: **מה להלן.** בשחוטי חוץ כתיב בהו דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל אף בנדרים אהרן ובניו כאילו כתיב בהם וכל ישראל כדמפרש לקמן למאי הלכתא: **מה כאן ראשי המטות אף להלן.** בשחוטי חוץ ראשי המטות. ובסמוך מפרש לה: **למאי הלכתא.** בעינן גבי נדרים אהרן ובניו וכל ישראל: **לומר שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות.** דכתיב לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מתירין לו [חגיגה י.] כגון שלשה דהוו בית דין כדאמרינן בסנהדרין (דף ג.) ואפי' לשמואל דאמר התם שנים שדנו דיניהן דין אלא שנקראו ב"ד חצוף הני מילי דיני ממונות אבל למישרי איסור נדר לא סגי בפחות מג' ולהכי אהני גזירה שוה כאילו נכתב בנדרים אהרן ובניו וכל ישראל לומר לך שכשרין כל ישראל להתיר נדרים ואפי' הדיוטות כאהרן ובניו: **הא ראשי המטות כתיב.** דמשמע מומחין: **כדאמר רב חסדא.** לקמן בשמעתין: **ה"נ ביחיד מומחה.** בקי בגמרא כלומר רב מובהק והאי דכתב ראשי לשון רבים מומחין דעלמא קאמר: **למאי הלכתא.** צריך ראשי המטות גבי שחוטי חוץ: **שיש שאלה בהקדש.** כמו שיש שאלה בנדרים דבנדרים כתיב לא יחל דברו והוא הדין לכל הקדשות שאם שחט קדשים בחוץ ונתחייב כרת ואח"כ הלך אצל חכם להתיר לו הקדשו ומצא לו פתח של חרטה ועקר את ההקדש מעיקרו ועבדיה כהקדש טעות איגלאי מילתא למפרע דלא הוה הקדש מעולם ופטור מכרת והוא הדין לכל דבר הקדוש במוצא שפתיו כגון תרומות ומעשרות דלאי בעי מיתשיל עלייהו ומהדרי' לטיבלן כדאמרי' בנדרים בשילהי פרק הנודר מן הירק (דף נט.): **ולב"ש דאמרי אין שאלה.** בשום הקדש בעולם דאפי' כשימצא לו החכם פתח של חרטה אינו יכול להתירו דאע"ג דעוקר את הנדר מעיקרו ועושהו נדר של טעות אפי' הכי גבי הקדש לא אמרי ב"ש הכי דאפי' כשנעשה ההקדש בטעות הידוע למקדיש חשבי ליה הקדש גמור כ"ש היכא דהוקדש בלא טעות שלא יועיל פתח החרטה שימצא לו החכם להתירו: **דתנן ב"ש אומרים כו'.** תחלת הפרק הוא במסכת נזיר [ל:]: **הקדש טעות.** כדמפרש התם [לא.] כיצד אמר שור שחור שיצא מביתי ראשון הרי הוא הקדש ויצא לבן ב"ש אומרים הקדש ובית הלל אומרים אינו הקדש ואמרינן בגמרא מאי טעמייהו דב"ש דילפי תחלת הקדש מסוף הקדש מה תמורה אפי' בטעות אף הקדש אפי' בטעות ובית הלל סברי ה"מ תמורה אבל אחותי הקדש בטעות לא מחתינן: **הקדש טעות הקדש.** וכיון דסבירא להו דהוי הקדש אפי' בטעות כ"ש דסבירא להו דכל הקדש שהוקדש בלא טעות כגון שור זה הקדש דלא יוכל החכם לעשותו חולין על ידי שום חרטה דחכם נמי הקדש טעות משוי ליה והקדש שטעותו ידוע למקדיש לבית הלל אפי' שאלה אין צריך שהרי הוא עצמו יודע שלא נתכוין להקדיש את זה וכיון דחשבי ליה בית שמאי הקדש גמור אלמא שאילת חכם אין מועיל וב"ה אומרים כו' ואפילו שאלה אינו צריך: **האי זה מאי עבדי ליה.** זה דשחוטי חוץ וזה דראשי המטות מאי דרשי בהו דכיון דלית להו שאלה בהקדש לית להו גזירה שוה דזה זה כלל ואפי' למילף נדרים משחוטי חוץ לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל דאין גזירה שוה למחצה. ולקמן בעי להו הדיוטות מנא להו: **על השחיטה.** בחוץ חייב כרת דאפילו השוחט עוף קדשים בחוץ כדנפקא לן בתורת כהנים (כ) וזבחים (דף קז.) מאו אשר ישחט ואינו חייב על המליקה של עוף בחוץ (ב) משמע דזה כענין שמפורש בפרשה חייב כדכתיב כי ישחט ולא כי ימלוק: ה"ג בתורת כהנים (ל) ובנדרים בפרק נערה המאורסה [דף עח.] **על השחיטה חייב ואינו חייב על המליקה.** ולב"ה דדרשי ליה לג"ש נפקא להו מהיכא דנפקא לן בת"כ ת"ל אשר ישחט על השחיטה חייב ואין חייב על המליקה: **חכם מתיר.** בלשון מותר לך כדכתיב לא יחל דברו הוא דלא יחל אבל אחרים מוחלין לו ולשון היתר משמע להו לרבנן האי לא יחל. וטעם יש לדבר לפי שהחכם אינו מתיר ביום שמעו כמו בעל בלא טענה אלא ע"י שמוצא לו חרטה ועקר את הנדר מעיקרו הלכך לא שייך ביה לשון הפרה אלא לשון התרה שהתיר לו איסור ע"י הוראה וטענה גמורה אבל בעל מיפר לאשתו ביום שמעו בלא חרטה מגזירת הכתוב כמו והפר את בריתי (דברים לא). כל דבר קיום הנעקר ומתבטל בלא טעם קרוי הפרה: **ואין חכם מפר.** שאם אמר מופר לך לא אמר כלום דהכי משמע זה הדבר זה הדבור כמו שכתוב בפרשה מעכב לזה לשון התרה ולזה לשון הפרה והכי אמרי' בהדיא בפרק נערה המאורסה (נדרים דף עז:) א"ר יוחנן חכם שאמר בלשון בעל ובעל שאמר בלשון חכם לא אמר כלום דתניא זה הדבר חכם מתיר ואין בעל מתיר שיכול כו' ותניא אידך זה הדבר בעל מיפר ואין חכם מיפר שיכול כו'. ולב"ה נפקא להו מסברא כדפרישית לעיל דבחכם שייך לומר לשון היתר ובבעל לשון הפרה: **הפרת נדרים בג'.** היינו התרת חכם דבעינן ב"ד ג' הדיוטות או יחיד מומחה דה"ל כב"ד אבל הפרה ממש סגי בבעל לחודיה ואפי' הדיוט והיינו דאמרינן בשילהי מסכת שבת (דף קנז.) דשאלה צריכה ב"ד הפרה אינה צריכה ב"ד. והפרה לדורות נפקא להו לב"ש מידי דהוה אשאר מלות דהאי זה כיון דאיכא למידרשיה למעוטי הפרת חכם והתרת בעל לא ממעטינן (ג) נמי דורות:

מועדי

שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות. פי' ריב"ס דמדכתיב ראשי שנים משמע ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד ואין נראה דאדרבה מראשי המטות דרשינן יחיד מומחה וראשי היינו ראשי דעלמא כדפ"ה והיכי נדרוש מיניה דבעינן שלשה אלא נראה לר"י דבלא קרא ידעינן דהא מדבעינן יחיד מומחה אם כן בהדיוטות לא סגי בחד ובעינן שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד:

דתנן ב"ש אומרים הקדש טעות הקדש. תימה אדרבה מכאן יש להוכיח שיש שאלה בהקדש דהא מוקמינן התם מילתייהו דבית שמאי דכי אמר שור שחור שיצא מביתי יהא קדוש ויצא לבן (ד) כגון דאמר אילו הייתי יודע שיצא לבן לא הייתי אומר שחור אלא לבן ואומרים ב"ש הקדש משום דדעתו ומחשבתו מבטלת אמירתו וה"נ כי נשאל על הקדש כי אמר אדעתא דהכי לא קדשי נתיר לו כיון דאזלי ב"ש בתר מחשבה ותירץ ר"ת כיון דאמרי ב"ש מחשבתו מבטלת אמירתו למיהוי הקדש כ"ש שתבטל אמירתו את מחשבתו שאומר אדעתא דהכי לא נדר:

מיבעי להו חכם מתיר ואין בעל מתיר. פ"ה דלבית הלל נפקא להו מסברא תימה וכי ר' יוחנן סבר כב"ש דפ' נערה בנדרים (דף עז:) משמע דנפקא ליה מזה הדבר דאמרינן התם א"ר יוחנן חכם שאמר בלשון בעל ובעל שאמר בלשון חכם לא אמר ולא כלום דתניא זה הדבר חכם מתיר ואין הבעל מתיר וי"ל דלר' יוחנן לא נפקא מקרא אלא מסברא ולא מייתי ראיה מדתניא אלא דלא אמר ולא כלום ולא משום דנפקא ליה מזה הדבר א"נ מזה הדבר דריש ואע"ג דאיצטריך להכי דרשי גזירה שוה כיון דליכא למיפרך מידי:

ושבת

עין משפט נר מצוה

לב א ב מיי' פ"ד מהל' נדרים הל' ה סמג לאוין רמב טוש"ע י"ד סי' רכח סעיף א:

לג ג מיי' שם הל' ז סמג שם:

לד ד מיי' פ"ו מהל' ערכין הל' לד ופ"ט מהל' נזירות הלכה ח:

לה ה מיי' פי"ח מהל' מעשה הקרבנות הלכה יח:

לו ו ז מיי' פי"ג מהל' נדרים הלכה ב ועיין בכ"מ [ופ"ו מהל' שבועות הל' ה] סמג לאוין רמב טוש"ע י"ד סי' רלד סעיף לז [וסי' רכח סעיף ג]:

רבינו גרשום

וגו': אמר ליה. התם גבי הפרת נדרים לא מצית למימר דלא יהא נוהג אלא בדור זה דיליף זה זה משחוטי חרץ מה זה דשחוטי חרץ לדורות דכתיב ביה לדורותיכם אף זה דהפרת נדרים לדורותיכם: ומקשינן האי נמי. הפרת נדרים ליגמר זה הדבר מזה הדבר דבנות צלפחד דאזהרה דבנות צלפחד אינה נוהגת אלא ההוא דור ואף הכא הפרת נדרים לא יהא נוהג אלא בדור זה ולא לדורות. ומאי חזית דמקשת ליה הכי אקיש ליה הכי: האי מאי. כלומר הא לא מצית למימר דבשלמא התם גבי זה הדבר דהפרת נדרים איצטריך לגזירה שוה לאקושי לזה הדבר דשחוטי חוץ והואיל דאיצטריך לגזירה שוה להכי מדמינן ליה לדורות כשחוטי ח"ץ אבל הכא בבנות צלפחד מאי גזירה שוה מצינן למילף מיניה משום הכי לא ילפינן מיניה: מאי גזירה שוה. נאמר בשחוטי חוץ זה הדבר וגו' ונאמר גבי הפרת נדרים זה הדבר מה להלן בשחוטי חוץ אהרן ובניו וכל ישראל מוזהרין דכתיב דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל זה הדבר וגו': אף כאן. גבי הפרת נדרים: אהרן ובניו וכל ישראל מצו להפר ומשום האי גזירה שוה ילפי' ליה מכל וכל משחוטי חוץ ולדורות משא"כ בבנות צלפחד: לומר שהפרת נדרים בג' הדיוטות. דומיא דכל ישראל כל דהו ישראל: והא ראשי המטות כתיב. בהפרת נדרים דמשמע דבעינן מומחין ולא הדיוטות: ומשני כדאמ' רב חסדא. לקמן גבי מועדי ה' דביחיד מומחה סגיא לקדושי זמנים הכא נמי הפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין מומחה בג' הדיוטות: לומר שיש שאלה בהקדש. שאם אמר שור שחור שיצא מביתי תחלה יהא הקדש ויצא לבן מטעם שלא שלא חישב בלבו שיצא אלא שחור ובא לחכם לישאל על טעותו אם הקדיש אותו שור שיצא לבן או לא ומחלוקת בית שמאי ובית הלל היא: ולבית שמאי דלית להו האי היקשא. האי זה הדבר דשחוטי חוץ ודהפרת נדרים מאי עביד ליה: ואינו חייב על המולק בחוץ. א) דשחיטה בעינן לפנים ומליקה בכל מקום כשירה ומשום הכי אצטריך זה הדבר: לחכם מתיר שאומר לו מותר לך נדרך כדכתיב לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו אבל אינו יכול לומר לו מופר לך דבבעל תלא רחמנא הפרה כדכתיב ואם הפר יפר אותם ביום שמעו:

א) דברי רבינו צריך תיקון דהא אדרבה בפנים מצותו במליקה דוקא רק דבחוץ גזה"כ הוא דאינו חייב רק על השחיטה.

מסורת הש"ס

א) נדרים עח., ב) [זבחים קז.], ג) [נדרים עח. כל הסוגיא], ד) [לקמן קכא. יבמות כה: נדרים עח: ע"ש בכורות לא.], ה) [נזיר ט.], ו) נזיר ל: ערכין כג., ז) [זבחים קז.], ח) [נדרים עז:], ט) [ויקרא יז], י) [זבחים מח.], כ) [אחרי מות פרשה ו], ל) [שם],

תורה אור השלם

1 וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ: במדבר ל ב

2 דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו וְאֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ לֵאמֹר: ויקרא יז ב

3 וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מֹעֲדֵי יְיָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ויקרא כג מד

הגהות הב"ח

(א) גמ' ביחיד מומחה אמר מר ומה כאן: **(ב)** רשב"ם ד"ה על וכו' של עוף בחוץ דזה משמע כענין שמפורש בפרשה זו חייב: **(ג)** ד"ה הפרת וכו' לא ממעטינן מינה דורות: **(ד)** תוס' ד"ה דתנן וכו' ויצא לבן דהוי הקדש כגון דאמר:

מוסף רש"י

בשלשה הדיוטות. דאהרן חד ובניו חד וכל ישראל הרי תלתא, ומדכתיב בהו כל ישראל ש"מ להכשיר ג' הדיוטות (נדרים עח.). **והא ראשי המטות כתיב.** בהפרת נדרים, דמשמע מומחין (שם). **ביחיד מומחה.** להכשיר בהן יחיד מומחה לרבים (שם). **אף להלן ראשי המטות למאי הלכתא.** דהא אקשינן להו (שחוטי חוץ) להפרת נדרים (שם). **שיש שאלה בהקדש.** דפרשת שחוטי חוץ שייכא לגבי הקדש, וקמ"ל ראשי המטות דנשאלין עליו, דהקדש טעות אינו הקדש (שם). **הקדש טעות הקדש.** ואין שאלה להקדש, הקדש טעות כגון שור לבן היוצא מביתי ראשון הקדש ומצא שחור (ערכין כג.). **ואינו חייב על המולק.** שאם מלק עוף בחוץ אינו חייב (נדרים עח.). **ואין בעל מתיר.** זה הדבר אשר צוה ה'. דברים ככתבן, דאין בעל מתיר, דכתיב אם הפר יפר אותם אישה (שם).

מועדי ה' נאמרו שבת בראשית לא נאמרה בן עזאי אומר מועדי ה' נאמרו הפרת נדרים לא נאמרה ר' [א]יוסי בר נתן (א) גמיר לה להא מתניתא ולא ידע ליה לפרושה אזל בתריה דרב ששת לנהרדעא ולא אשכחיה אזל בתריה למחוזא אשכחיה אמר ליה מאי מועדי ה' נאמרו שבת בראשית לא נאמרה אמר ליה [א]מועדי ה' צריכין קידוש בית דין שבת בראשית אינה צריכה קידוש בית דין סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיבי גבי מועדות תיבעי קידוש בית דין כמועדות קא משמע לן מאי מועדי ה' נאמרו הפרת נדרים לא נאמרה מועדי ה' צריכין מומחין הפרת נדרים אינה צריכה מומחין והא [1]ראשי המטות כתיב [ב]אמר רב חסדא אמר רבי יוחנן ביחיד מומחה [ג]תנן התם אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו [ד]בשלמא יום הכפורים יום סליחה ומחילה יום שנתנו בו לוחות אחרונות אלא חמשה עשר באב מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבא זה בזה מאי דרוש [2]זה הדבר [ה]דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן יום שהותר שבט בנימן לבא בקהל דכתיב [3]ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה מאי דרוש ממנו ולא מבנינו רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן יום שכלו בו מתי מדבר דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר

לא

מועדי ה' נאמרו. כוליה מפרש לקמיה: **מועדי ה' צריכין קידוש.** שהיו מקדשין את החדש על פי הראייה ומתוך כך מתקדש מועד בזמנו שלפי עיבור השנה ועיבור החדשים המועדים מתעכבין אבל המועדים עצמן לא היו מקדשין כי אם החדשים כדתנן בר"ה (דף כד.) לגבי קידוש החדש שאב בית דין אומר מקודש וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש שנאמר אשר תקראו אותם[ו] קרי ביה אתם ותרי זימני מקודש מקודש נפקא לן מדכתיב[ז] מקראי קדש (ב) שהיו מקדשין את החדש על פי הראייה וזהו תיקון המועדות וקדושתן: **שבת בראשית אינה צריכה קידוש.** כעין שמקדשין המועדות על ידי קידוש ראשי חדשים אין מקדשין אחד בשבת להיות שביעי שלו שבת אלא לעולם יום שביעי שבת הוא בלא קידוש בית דין ונפקא ליה מדכתיב[ח] מועדי ה' יתירא דמצי למיכתב אלה אשר תקראו אותם מקראי קדש. שבת בראשית קרי לשבת משום דכל מועדות נמי כתיב בהו שבת שבתון הלכך קרי ליה שבת בראשית שמקודשת ובאה מששת ימי בראשית דבשבת ראשונה כתיב בו בויכולו[ט] ויקדש אותו: **גבי מועדות.** בפרשת שור או כשב (ויקרא כג): **מועדי ה' צריכין מומחין.** ולא מקדשי בג' הדיוטות כהפרת נדרים ולא ביחיד מומחה כהפרת נדרים אלא בשלשה מומחין כדילפינן בראש השנה [כה:] אין לך מומחה בישראל יותר ממשה רבינו וקאמר ליה רחמנא עד דאיכא אהרן בהדך דכתיב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן וגו' החדש הזה לכם[י] ככם מומחין ואין בית דין שקול ומוסיפין עליהם עוד אחד: **תנן התם.** במס' תענית. ומשום דקאמר לקמן יום שהותרו שבטים כו' נקט לה: **שאולין.** שאפי' מי שיש לה היתה שואלת שלא לבייש את השואלת מחמת שאין לה כדאמרי' במסכת תענית (דף לא.) בת מלך שואלת מבת כהן גדול כו': **יום שנתנו בו לוחות האחרונות.** כדתניא בסדר עולם משה עלה[כ] בששה בסיון לקבל לוחות הראשונות וירד בי"ז בתמוז דהיינו בסוף ארבעים יום עלה בי"ח ובקש רחמים בשביל עון העגל שנא' ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם (דברים ט) ובאותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל ואמר לו למשה [שמות לד] פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וירד בכ"ח באב ופסל שני לוחות אבנים כדכתיב [שם] ויפסול שני לוחות אבנים כראשונים וישכם משה בבקר ועלה בכ"ט באב ועשה עוד מ' יום (ג) מל' באב עד י' בתשרי שנאמר [דברים י] ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים וגו' בי' בתשרי הוא יום הכפורים נתרצה המקום בשמחה לישראל ואותו היום ירד משה והלוחות בידו: **יום שהותרו שבטים.** הכי הוה קים להו: **לבא זה בזה.** שהותרו הסבת נחלה שפסק אותו דור של באי הארץ שנאסר להם הסבת נחלה והשתא מיהא אם נשתיירו עדיין בני אדם שהיו באותו הדור אכתי באיסורייהו קיימי אבל שאר בני אדם שלא היו באותו הדור מותרין. ויש מפרשים יום שהותרו שבטים שהרי בט"ו באב כלו מתי מדבר כדלקמן וטעות הוא בידם שהרי לא לדור המדבר נאמר אלא לבאי הארץ בערבות מואב בסוף המ' שנה: **יום שהותר שבט בנימן.** כל הנך אמוראי לא פליגי אלא מר גמיר האי מרביה ומר גמיר האי מרביה: **שכלו בו מתי מדבר.** במדרש איכה[ל] יום שבטל בו החפר דאמר ר' לוי כל ערב תשעה באב היה כרוז יוצא הכל יצאו לחפור חפרין וישנין בהן ובשחרית הכרוז יוצא יבדלו החיים מן המתים והיו בודקין אותן ונמצאו ט"ו אלף ופרוטרוט חסרין בכל שנה וכך עשו מ' שנה יום לשנה [במדבר יד] הרי מ' שנה בשנה אחרונה עשו כן בדקו עצמן ונמצאו שלמים אמרו שמא טעינו בחשבון וכן בי' בו וכן בי"א וכן בי"ב וכן בי"ג ובי"ד עד דאיתמלי סיהרא כיון דאיתמלי סיהרא אמרו ביטל הקב"ה אותה גזירה קשה מעלינו ועשו משתה ושמחה ויו"ט: **דאמר מר כו'.** ולכך עשו ימי משתה ושמחה על הדיבור שחזר למשה:

לא

ושבת בראשית אינה צריכה קידוש בית דין. ואם תאמר דבסוף פרק קמא דקידושין (דף לז:) נפקא לן מדכתיב מושבותיכם דאמרינן התם מושבות דכתב רחמנא גבי שבת למה לי איצטריך ס"ד אמינא הואיל ובעינא דמועדות כתיבא תיבעי קידוש ב"ד כמועדות קמ"ל ויש לומר דרשא דהתם אתיא כבן עזאי דדריש הכא מועדי ה' נאמר הפרת נדרים לא נאמר אי נמי אפי' לרבי יוסי הגלילי צריכין תרי קראי דאי לא כתיב אלא חד לא הוה ממעטינן אלא מומחין כתב קרא אחרינא למעוטי אפי' הדיוטות:

יום סליחה ומחילה. פירשתי בסוף מרובה (ב"ק דף פב. ד"ה כדי):

יום שכלו בו מתי מדבר. בשנה אחרונה נמי מתו וידעו שכבר כלתה גזרה כי כבר מתו כל בני כ' ולפי שהיו אבלים עד מקצת יום של ט"ו לא חזר הדיבור שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות כדאשכחן גבי יעקב (תנחומא פ' וישב) שכל אותן ימים שנתאבל על יוסף לא שרתה עליו שכינה כדאמר [בשבת (דף ל:)] ולכך כל ימי אבילתן של ישראל לא חזר הדיבור שבזכותן היה מדבר עם משה כדאמרי' בריש מכילתא נאמר ר' יעקב אומר לא ואמור להם שבזכותן אני מדבר עמך שכל אותן שלשים ושמונה שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עם משה ואהרן שנאמר ויהי כאשר תמו וכו'. וממדרש איכה שהיה רבינו שמואל מביא ראיה קשיא טובא שאם לא מתו בשנה אחרונה למה נתעכב הדיבור שנה ויותר שלא חזר ועוד ט"ז אלף ופרוטרוט היה (ד) למות כל שנה ולפי מדרש איכה היו מתין חמשה עשר אלף ופרוטרוט בכל שנה ועוד למאן דאמר בירושלמי במועד קטן שכולן בני ששים מתו אידוש גדול הוא זה שצריך לומר שחמש עשרה אלפים ופרוטרוט נולדו במצרים בכל שנה זה קודם זה ועוד שלא היתה שמחה (ה) מפני הדיבור שחזר [אלא] שאז כי איתמלי סיהרא ידעו שפסקה גזרה מעליהם ועוד מה שמחה היא שקדמו למות מאשתקד והכתיב (שמות כג) את מספר ימיך אמלא ועוד אם מיהרו למות מאשתקד א"כ לא מתו בני ששים אותן שהושלמו להן עשרים שנה בשעת יציאתם שלכך תלה בכ' שנה לפי שהיו בני כ' בצמצום ונראה לר"ת (ו) לפי מדרש איכה שלא מיהרו למות אלא בשנה אחרונה ביטל מהן הגזרה ונשארו מהן ט"ו אלף ופרוטרוט אותן שהיו ראוין למות בשנה אחרונה כמו שמצינו בחזקיהו דכתיב (מלכים ב כ) צו לביתך כי מת אתה והאריך לו הרבה [מ][והא דכתיב (במדבר כו) ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון היינו מאותן שראוין למות קודם שנתבטלה הגזרה דכלב ויהושע היו בני ארבעים בשלוח מרגלים כדפרישית לעיל (ד' קיז: ד"ה מכאן) אי נמי בתחלה נגזר אפי' על בני כ' בצמצום ולבסוף ריחם עליהם הקב"ה ולא מתו אלא אותן שהיו בשעת גזרה לכל הפחות בני עשרים וחדש שחדש בשנה אחרת חשוב שנה ולא יום אחד כדאמרי' (מסכת פרה פ"א מ"ג) גבי פלגס שכל חדש שלם אינו לא שה ולא איל ונשארו בשנה אחרונה כל אותן שהיו בני כ' בצמצום][נ] הכי נמי אשכחן בדילוג קץ זכו כי גר יהיה זרעך מילחק לא זכו ועבדום וענו אותם וכו' והשתא אתי שפיר דמשום חמשה עשר אלפים ופרוטרוט לשנה לא נתייחד הדיבור עד חמשה עשר באב של שנה אחרונה שהיו ראוין למות והיו עליבין בכך עד דאיתמלי סיהרא ומה שהקשה ר"ת לפירוש הקונטרס למה נשתהה הדיבור שנה ויותר י"ל נמי שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות והן היו עליבין לפי שהיו סבורין למות באותה שנה והאי דנקט נמי חמשה עשר אלפים ופרוטרוט לאו על כל שנה ושנה קאמר אלא רוב השנים ומיהו קשה על פירוש רבינו שמואל דלמה חפרו קברים בשנה אחרונה כיון שמאשתקד מתו כל אותן שהיו ראוין למות שכל אחד היה יודע בעצמו שלא היה מבן עשרים ועד ששים מפקודי משה ואהרן:

שבעה

מסורת הש"ס

א) [בנדרים עח. איתא רב אסי], ב) [לעיל קכ: וש"נ], ג) תענית כו:, ד) שם ל: [ע"ש כמה שינויים], ה) [לעיל קכ.], ו) [ויקרא כג], ז) [שם], ח) [ויקרא כג], ט) [בראשית ב], י) [שמות יב], כ) ס"א בששה, ל) [פתיחתא דאיכה רבה לג], מ) גליון, נ) ע"כ,

◆

תורה אור השלם

1 וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ: במדבר ל ב

2 זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ לִבְנוֹת צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים: במדבר לו ו

3 וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בַּמִּצְפָּה לֵאמֹר אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יִתֵּן בִּתּוֹ לְבִנְיָמִן לְאִשָּׁה: שופטים כא א

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' רבי יוסי בר נתן הוה גמיר: (ב) רשב"ם ד"ה מועדי ה' וכו' מדכתיב מקראי קדש וזהו תיקון המועדות וקדושתן כשהיו מקדשין את החדש על פי הראיה הס"ד: (ג) ד"ה יום שנתנו וכו' עשה עוד מ' יום ומ' לילה מלמ"ד באב: (ד) תוס' ד"ה יום שכלו וכו' ט"ז אלף ופרוטרוט היה ראוי למות בכל שנה: (ה) בא"ד שלא היתה שמחה לפני הדיבור אלא כשחזר שאף כי לא אתמלי סיהרא ידעו: (ו) בא"ד ונראה לר"ת לפרש לפי מדרש:

◆

רבינו גרשום

שבת בראשית לא נאמר'. משום הכי קרי לה שבת בראשית כדכתיב וישבות ביום השביעי ומשמה של שבת זו א) שבת בראשית ויש שבתות אחרות כדכתיב ביום הראשון שבתון ועוד כתיב והיתה שבת הארץ וגו' ושבת של יום הכפורים ועוד כמה שבתות לפי עניינן אבל שבת בראשית היתה לכל השבתות: מועדי ה' צריכין קדוש בית דין. דכתיב אשר תקראו אותם מועדי קדש שמעברין את החודש ואת השנים ומקדשין זמנים: שבת בראשית אינה צריכה קידוש. משום דבכל שבעה ושבעה ימים שבת היא: מועדי ה' צריכין מומחה. לקדשן: ביחיד מומחה. הא אין מומחה בג' הדיוטות: יום שנתנו בו לוחות האחרונות. חשוב מיום שנשתברו הלוחות הן ארבעים וארבעים יום עד יום הכפורים: מאי דרוש. והתירו לבוא זה בזה והכתיב לא תסוב נחלה: ב) קודם מתי מדבר.

א) אולי צ"ל ומשמה של שבת זו נקראו כל השבתות שבת בראשית: ב) נראה דצ"ל עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה פה אל פה וכמו דכתיב פה כו':

עין משפט נר מצוה

לז א מיי' פ"א מהל' קידוש החדש הל' ה':

◆

מוסף רש"י

מועדי ה' צריכין קידוש ב"ד. דכתיב אשר תקראו אותם במועדם (נדרים עח.). **שבת בראשית אינה צריכה קידוש ב"ד.** דמיילא יקדשה מאליה (שם). **בכלי לבן שאולין.** שכולן שואלות זו מזו אפילו עשירות כדי שלא לבייש כו' (תענית כו:). **יום שנתנו בו לוחות אחרונות.** שבי"ז בתמוז ירד משה מן ההר תחלה ושיבר את הלוחות, ובי"ח טחן את העגל ודן את הפושעים ועלה למרום, נשתהה שם שמונים יום, ארבעים יום עמד בתפלה, דכתיב (דברים ט) ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה, וארבעים יום עמד כבראשונה, חשוב מי"ז בתמוז ועד יום הכפורים והוו להו שמונים יום, י"ב שנשתיירו מתמוז דהוא חסר ושלשים דאב וכ"ט דאלול הרי ע"א וט' דתשרי הרי פ' יום, וליל יום כפור השלים כנגד לילו של י"ז תמוז דלא הוה בחושבניה, דהא נפק ליה כבר בשעה שעלה, השתא הוו להו פ' שלמין לילה ויום, ונמצא יום כפור ירד שהוא י' בתשרי, ואותו היום נקבע ליום כפור, להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע יום כפור בי' בתשרי. כך שמעתי (תענית ל:). **שהותרו שבטים לבא זה בזה.** דרחמנא אמר וכל בת יורשת נחלה וגו' וכתיב ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו בני ישראל, ועמדו והתירו דבר זה בחמשה עשר באב (שם). **זה הדבר.** אשר צוה ה' לבנות צלפחד וגו'. זה מיעוט הוא, כלומר לא יהיה דבר זה נוהג אלא בדור זה, בדור של בנות צלפחד (שם). **שהותר שבט בנימין לבא בקהל.** לישא נשים, לפי שנשבעו ישראל מלהשיאם להם כדכתיב בשופטים (שם). **ממנו.** מיעוט הוא, דכתיב איש ממנו לא יתן בתו לבנימין, לא גזרו אלא מהם, אבל מבניהם לא גזרו (שם). **יום שכלו בו מתי מדבר.** דתניא כל ארבעים שנה שהיו במדבר, בכל ערב תשעה באב היה הכרוז יוצא ואומר צאו לחפור, וחפר כל אחד ואחד יוצא וחופר לו קבר וישן בו, שמא ימות קודם שיחפור, ולמחר הכרוז יוצא וקורא יבדלו חיים מן המתים, וכל שהיה בו נפש חיים היה עומד ויוצא, וכל שנה היו עושין כן, ובשנת ארבעים שנה עשו ולמחר עמדו כולן חיים, וכיון שראו כך תמהו ואמרו שמא טעינו בחשבון החדש, חזרו ושכבו בקבריהן בלילות עד ליל חמשה עשר, וכיון שראו שנתמלאה הלבנה ולא מת אחד מהם, ידעו שחשבון חדש מכוון וכבר מ' שנה של גזירה נשלמו, קבעו אותו הדור לאותו היום יו"ט (שם). **דאמר מר כו'.** לפיכך יו"ט הוא (שם).

לא היה דיבור עם משה שנאמר [1]ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם וסמיך ליה וידבר ה' אלי לאמר אלי היה הדיבור עולא אמר יום שביטל בו הושע בן אלה [א]פרדסאות [ב]שהושיב ירבעם על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה [ג]דאמר רב מתנה אותו היום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה [א]תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה [ד]תניא רבי אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה אמר רב מנשה וקרו ליה יום תבר מגל מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ושאינו מוסיף יסיף מאי יסיף תני רב יוסף תקבריה אמיה תנו רבנן שבעה קפלו את כל העולם כולו מתושלח ראה אדם שם ראה מתושלח יעקב ראה את שם עמרם ראה את יעקב אחיה השילוני ראה את עמרם אליהו ראה את אחיה השילוני ועדיין קיים ואחיה השילוני ראה את עמרם והא כתיב [2]ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון אמר רב המנונא לא נגזרה גזרה על שבטו של לוי דכתיב [3]במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה מי שפקודיו מבן עשרים יצא שבטו של לוי שפקודיו מבן שלשים ומשאר שבטים לא עייל והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב ולא מתו עד שנכנסו ישראל לארץ שנאמר [4]ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש [ה]ותניא שלשים וששה ממש דברי ר' יהודה אמר לו רבי נחמיה וכי נאמר שלשים וששה והלא לא נאמר אלא כשלשים וששה אלא זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין אלא אמר רב אחא בר יעקב לא נגזרה גזירה לא על פחות מבן עשרים ולא על יתר מבן ששים לא על פחות מבן עשרים דכתיב [3]מבן עשרים שנה ומעלה ולא על יתר מבן ששים גמר ומעלה [5]ומעלה מערכין מה להלן יתר מבן ששים כפחות מבן כ' אף כאן יתר מבן ששים כפחות מבן עשרים איבעיא להו ארץ ישראל לשבטים איפלוג או דלמא לקרקף גברי איפלוג

תא

שבעה קפלו כל העולם. האי תנא סבר דאליהו לא הוה פנחס[י] דאי הוה פנחס בציר משבעה הוה מצי לאשכוחי דיאיר ראה יעקב וראה פנחס וסבר נמי האי תנא דסרח בת אשר אינה חיה לעולם:

זבולן

לא היה דיבור עם משה. פה אל פה כבתחלה אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים אי נמי לא היה מדבר עמו אלא על ידי צורך מעשה הצריך להם: **אלי היה הדיבור.** דמצי למכתב ויאמר ה' אלי כדכתיב לעיל [דברים ב] ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב. אי נמי מדסמכו לויהי כאשר תמו קדריש הכי ולא ממשמעותא דקרא אלא מייתורא דויהי כאשר תמו דקרא יתירא הוא: **יום שביטל הושע בן אלה פרדסאות.** שומרים כדתניא בסדר עולם כשראה הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב עמד והעביר פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל[ו] שבכל מלכי ישראל הוא אומר[ז] וילך בדרך ירבעם בן נבט ובחטאתו אשר החטיא את ישראל אבל בהושע כתיב רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו[ח]: **הרוגי ביתר.** במס' גיטין (דף נז.): **דאמר רב מתנה כו'.** ולכך שמחו שזכו לקבורה ושלא הסריחו: **ברכת הטוב והמטיב.** שבברכת המזון תקנו באותו היום דמן התורה אינה אלא שלש ראשונות כדנפקא לן[ט] מהאי קרא (א) וברכת את ה' אלהיך על הארץ וגו' [דברים ח]: **מניסן ועד ט"ו באב** היו כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים לחלוחית ומעלין עשן וגם יגדל תולעת וכדאמרינן במדרש איכה[י] רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוסי אומר שבו כלה זמן קצירה למזבח שכל עץ שנמצא בו תולעת פסול למזבח וכל עץ שהוא נקצץ אינו עושה מאכולת ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת: **יום תבר מגל.** שנשברו הקרדומות שאין צורך עוד בהן לחטוב עצים: **מט"ו באב ואילך דמוסיף.** מן הלילה על היום לשנות יוסיף ימים דכתיב כי הוא חייך (דברים ל) וכתיב (משלי ג) כי אורך ימים ושנות חיים [ושלום] יוסיפו לך שמתוך שהלילות מאריכין והימים מתקצרין צריך לעסוק בלימודו גם בלילה ודלא מוסיף יסיף: **מאי יסיף תני רב יוסף תקבריה אימיה.** שימות בחצי ימיו כמו (אסתר ט) וזכרם לא יסוף מזרעם לשון כליה. ולא גרסי' יאסף דא"כ מאי קבעי תלמודא הא מילתא דפשיטא היא דיאסף לשון מיתה כדכתיב (במדבר כ) יאסף אהרן אל עמיו: **ת"ר שבעה כו'.** ברייתא היא בסדר עולם (ספ"א). ומשום דמיירי בכלב ויהושע לקמיה נקט ליה אי נמי משום דאיירי לעיל דמוסיף יוסיף ובא להודיענו שאלו שבעה מתוך שצדיקים היו ועסקו בתורה חיו כל כך: **קפלו את כל העולם.** סיבבוהו והקיפוהו שנתקפל העולם ביניהם. וכל אלו השבעה שמשו זה את זה כדקתני לעיל מינה בסדר עולם נמצאת אומר שימש יעקב את שם נ'[כ] שנה שימש שם את מתושלח צ"ח שנה שימש מתושלח את אדם הראשון רמ"ג שנה. ומחשבון שנות הדורות הכתובין בפרשה דור אחר דור יש ללמוד כל זה מתושלח לא מת עד תיכף למבול כדאמר בחלק (סנהדרין דף קח:) ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו [בראשית ז] אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק וכבר היה שם בן צ"ח שנה כדכתיב [שם יא] שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול ולמך נמי ראה את אדם ואת שם אלא צדיקים גמורים קחשיב כמו ששימשו זה את זה כדפרישית לעיל. והאי תנא לא ס"ל חנוך זה מטטרון דהוה ליה למימר שנים קפלו את כל העולם דהאי תנא דסדר עולם הוא וס"ל דהאי ואיננו כי לקח אותו אלהים [שם ה] היינו שמת בחצי ימיו וכדקתני התם חנוך קבר את אדם ואת (ב) [ל]שם וחיה אחריו נ"ז שנה. מתושלח הוציא שנותיו עד המבול: **עמרם ראה את יעקב.** סברא הוא שהרי קהת אביו מיורדי מצרים היה כדכתיב ובני לוי גרשון וקהת (בראשית מו) ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה [שם מז] ובאותן י"ז שנה נולד עמרם לקהת שהרי בנו הראשון היה כדכתיב [שמות ו] ובני קהת עמרם ויצהר: **אחיה השילוני ראה את עמרם ואליהו ראה את אחיה.** גמרא. והאי תנא לא סבירא ליה אליהו זה פנחס דאם איתא לימא משה ראה עמרם ופנחס ראה משה ועדיין הוא קיים ולא איצטריך ליה אחיה כלל: **והא כתיב ולא נותר מהם.** ואחיה השילוני נתנבא בימי ירבעם ואם איתא דראה את עמרם במצרים היאך יצא ממדבר ובא לו לארץ והלא כל ימי יעקב במצרים י"ז שנה ועמרם ראה את יעקב יום אחד לכל הפחות ושני חיי עמרם קל"ז שנה הרי קנ"ד ואחיה ראה את עמרם כמה פשו להו ממאתים ועשר אחר מות עמרם נ"ו שנה נמצא אחיה השילוני בן נ"ו שנה כשיצא ממצרים לכל הפחות ושמא יותר כגון שנולד בחיי עמרם הרבה: אחיה השילוני לוי היה כדכתיב בדברי הימים (א כו) והלוים אחיה על אוצרות בית אלהים: **שפקודיו מבן שלשים.** יום שהיו הלוים נמנין מבן חדש ומעלה לפדות עליהן הבכורות כדכתיב בפרשת במדבר סיני [במדבר ג] מבן חדש ומעלה תפקדם. ולא נהירא לי דא"כ הוה ליה למימר יצא שבטו של לוי שפקודיו מבן חדש אלא האי שלשים היינו שלשים שנה כדכתיב בני גרשון[מ] קהת ומררי מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה [שם ד] וההוא חשבון נקט שאותו חשבון כנגד חשבון של ישראל הוא דביוצאי צבא קפיד רחמנא דבישראל כתיב [שם א] כל יוצא צבא ובלוים כתיב [שם ד] מבן שלשים שנה וגו' כל הבא לצבא לעבוד וגו': **ומשאר שבטים לא עייל.** מיוצאי מצרים לארץ בתמיה ומאי דחקת לתרוצי דמשום דלוי היה אחיה לכך בא לארץ: **נולדו בימי יעקב.** גמרא: **ולא מתו כו'.** לא יליף מקרא אלא חד מינייהו: סנהדרין היו ע"א נמצא רובן שלשים וששה: **ולא על יתר מבן ששים.** ונהי נמי דאחיה ישראל הוה הרי ראה את עמרם ה' שנים וה"ל בן ס"ה בצאתו ממצרים: יתר על ששים בערכין אינו שוה לבן כ' שנה ומעלה שהרי ערכו מועט יותר כדכתיב בפרשת ערכין [ויקרא כז]: **כפחות מכ'.** שמועט ערכו נמי מבן כ' ומעלה ואע"ג דאין ערך פחות מבן עשרים ויתר על בן ס' שוין זה לזה מיהו בהכי שוים שניהם מועטין מערך יתר מבן כ' ומוחלקין מדינו של יתר מבן כ'. וה"נ כי היכי דמוחלק פחות מבן עשרים מן הגזרה של יתר מבן כ' ה"ה ליתר על בן ששים ואיכא למימר נמי דלא נמנו בההוא חשבון: **לשבטים איפלג.** שנתחלקה לשנים עשר חלקים שוין ואח"כ כל שבט ושבט מתחלק לפי אנשיו שהיו יוצאי מצרים או לפי באי הארץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה [לעיל קיז.]: **לקרקף גברי.** לראשי אנשים שכל אחד מיוצאי מצרים לרבי יאשיה או לבאי הארץ לרבי יונתן היה נוטל חלקו בארץ בפני עצמו והיו כולם שוין בחלוקה:

תא

עין משפט
נר מצוה

לח א מיי' פ"ב מהל' ברכות הל' א [טור א"ח סי' קפט]:

◆

רבינו גרשום

פה אל פה אדבר בו: יום שפסקו מלכרות עצים למערכה. ולפי שעה שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלין בתלמוד תורה אבל אותו יום פסקו ועשאוהו יום טוב שמיכן ואילך היו עוסקין בתורה: תבר מגל. שהיה פוסק מגל מלכרות עצים למערכה: דמוסיף. מן הלילות על הימים ללמוד תורה: מוסיף. ימים לעולם הבא שמשם והלאה הלילות מאריכין: קיפלו. סבבו את העולם שראו זה את זה: ואחיה השילוני. שהיה משילו ראה את עמרם. משמע דעמרם ראה אחיה בשילה והכי לא נותר מהם איש אלא לא יתכן לומר כך שעמרם לא ראה מעולם אחיה השילוני בשילה. לפי כי עמרם לא חיה מעולם אלא קל"ז שנה וישראל עמדו במצרים ר"י שבע עשרה בימיו והשאר עמדו בגלותם נמצא שעמרם לא יצא ממצרים. אלא הכי מתרץ שאחיה השילוני שהיה בשילה ראה את עמרם במצרים ואחיה השילוני ממשפחת לוי הי' שפקודיו מבן שלשים שנה ומעלה כשנכנס לעבודה ולא מת במדבר וראה את עמרם במצרים: מה להלן גבי ערכין (א) ערכך חמשים שקלים וכי היכי דיותר מבן ששים לא יהיב נ' שקלים וה"נ לגבי מתי מדבר [כמו] דלא נגזרה על פחות מבן עשרים ולא איענש למעלה מששים נמי לא איענש: לשבטים איתפלג. שנתחלקה לי"ב חלקים: אי לקרקף גברי איתפליג. ונתחלקה לפי האנשים שהיו בישראל כל אחד ואחד היה נוטל

א) נ"ל גבי ערכין דכתיב ואם מבן ששים שנה ומעלה יותר מבן ששים לא יהיב נ' שקלים וכו'.

מסורת הש"ס

א) [גיר' הערוך פרוזדאות ועי' תענית כח.], ב) [גיטין פח.], ג) ברכות מח: תענית לא., ד) [נ"ל דתניא כך איתא בע"ין], ה) סנהדרין מד., ו) [וכן אי' בגיטין פח.], ז) [מ"א טו, טז, כב ועוד], ח) [מ"ב יז], ט) [ברכות מח:], י) [פתיחתא דאיכה רבה לג], כ) [נ' רש"ם], ל) ס"א חוה, מ) בס"א: כדכתיב: בגרשון, נ) [ב"מ קיד: וברש"י ד"ה לאו כהן מר],

◆

תורה אור השלם

1 וַיְהִי כַאֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם: וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלַי לֵאמֹר: דברים ב טז-יז

2 כִּי אָמַר יְיָ לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן: במדבר כו סה

3 בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל פְּקֻדֵיכֶם לְכָל מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי: במדבר יד כט

4 וַיַּכּוּ מֵהֶם אַנְשֵׁי הָעַי כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אִישׁ וַיִּרְדְּפוּם לִפְנֵי הַשַּׁעַר עַד הַשְּׁבָרִים וַיַּכּוּם בַּמּוֹרָד וַיִּמַּס לְבַב הָעָם וַיְהִי לְמָיִם: יהושע ז ה

5 וְאִם מִבֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים: ויקרא כז ז

◆

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה ברכת הטוב וכו' מהאי קרא **ואכלת ושבעת** וברכת: (ב) ד"ה קיפלו וכו' את אדם ואת **חוה** וחיה אחריו כצ"ל ותיבת שם נמחק:

◆

מוסף רש"י

לא היה דבור עם משה. ביחוד וחיבה, דכתיב וידבר ה' אלי לאמר, אלי נתייחד הדיבור, ואע"ג דמקמי הכי כתיבי קראי בהו וידבר. היכא דאמרי לא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה, גמגום (שם). **הושע בן אלה.** רשע היה, דכתיב (מ"ב יז) ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל, והיינו דקאמר רק, שביטל את הפרוסדאות ואמר לאיזה שירצו יעלו (תענית לא.). **מלכרות עצים.** לפי שכן לחין ומאותו הזמן אין כח בחמה לייבשן ומיישינן מפני התולעת, לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה כדאמרינן, מדות פ"ב מ"ה (שם). **יום תבר מגל.** שבירת הגרזן, שפסק החוטב מלחטוב עצים (שם). **מכאן ואילך.** מחמשה עשר באב ואילך, **דמוסיף.** לילות על הימים לעסוק בתורה, **יוסיף.** חיים על חייו (שם). **שאינו מוסיף.** לעסוק בתורה בלילות (שם). **תקבריה אמיה.** כלומר ימות בלא עתו (שם).

תא שמע [1]בין רב למעט ועוד תניא עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים שבתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים ולא נתחלקה אלא בכסף שנאמר בין רב למעט אמר רבי יהודה סאה ביהודה שוה חמש סאין בגליל ולא נתחלקה אלא בגורל שנאמר [2]אך בגורל ולא נתחלקה אלא [א]באורים ותומים שנאמר על פי הגורל הא כיצד [ב]אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר זבולן עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולן טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו וחוזר ומכוין ברוח הקדש ואומר נפתלי עולה ותחום גינוסר עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן כל שבט ושבט ולא כחלוקה של עולם הזה חלוקה של עולם הבא העולם הזה אדם יש לו שדה לבן אין לו שדה פרדס שדה פרדס אין לו שדה לבן לעולם הבא אין לך [ג]כל אחד ואחד שאין לו בהר ובשפלה ובעמק שנאמר [3]שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד הקדוש ברוך הוא מחלק להן בעצמו שנאמר [4]ואלה מחלקותם נאם ה' קתני מיהת שבתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים שמע מינה לשבטים איפלוג שמע מינה אמר מר עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים אידך למאן אמר רב חסדא [א]לנשיא דכתיב [5]והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל אמר ליה רב פפא לאביי אימא [ד]רונגר בעלמא לא סלקא דעתך דכתיב [6]והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר ולא נתחלקה אלא לכספים שנאמר בין רב למעט למאי אילימא לשופרא וסניא אטו [ה]בשופטני עסקינן אלא לקרובה ורחוקה כתנאי רבי אליעזר אומר בכספים העלוה רבי יהושע אומר בקרקע העלוה ולא נתחלקה אלא בגורל שנאמר אך בגורל תנא אך בגורל יצאו יהושע וכלב למאי אילימא דלא שקול כלל השתא דלאו דידהו שקול דידהו מיבעיא אלא שלא נטלו בגורל אלא ע"פ ה' יהושע דכתיב [7]על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים

כתיב

תא שמע בין רב למעט. על פי הגורל תחלק הארץ נחלתן של ישראל שיקח כל שבט ושבט מה שיתן לו הגורל בין שהיה מגיע לו חלק מרובה כגון שבט שיש בו אנשים מעט בין שהיה לו חלק מועט כגון שיש לו אנשים הרבה דכיון דכל השבטים לוקחין בשוה שבט הקטן כשבט הגדול נמצאו חלקי בני שבט הקטן מרובה מחלק שבט בני הגדול ואי לקרקף גברי מאי בין רב למעט והלא נטלו כולן בשוה: **ועוד תניא.** בהדיא דלשבטים איתפלג ומשום דאיכא למידרש נמי האי בין רב למעט לכדלקמן בברייתא איצטריך נמי האי: **ועוד תניא כו'.** שתתחלק לעתיד לבא לי"ג שבטים כלומר לי"ג חלקים שוין ולקמן מפרש מאי ניהו אותו חלק דטפי התם דאי משום לוי דנקיט נחלה כשאר שבטים כדכתיב התם שער לוי אחד הא מנשה ואפרים נמי לא יטלו אלא חלק אחד כדכתיב התם שער יוסף אחד נמצאו י"ב שבטים נוטלין י"ב חלקים והי"ג לנשיא כדלקמן: **שבתחלה.** כשבאו לארץ: **לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים.** שלוי לא היה לו חלק בארץ אלא שכל שבט ושבט נתנו לו ערים לשבת בהן להיות ערי מקלט אבל מנשה ואפרים נטלו שני חלקים כדכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מח): **בכספים.** קס"ד השתא מי שהיה לו חלק יפה היה נותן דמים למי שהגיע לו חלק כחוש מאי דביני שנאמר בין רב למעט כלומר וצריך לדקדק בין רב למעט להוסיף דמים הרב למעט שהזיבורית קרי ליה מעט והעידית קרי רב שכך אמר ר' יהודה סאה ביהודה שוה ה' סאין בגליל והיה מעלה דמים זה שנפל חלקו ביהודה למי שנפל לו חלקו בגליל: הכי גרסינן **אמר ר' יהודה כו'.** ולא בא לחלוק מדלא קתני רבי יהודה אומר: **ולא נתחלקה אלא בגורל.** מסקנא דמילתיה דתנא קמא היא: **על פי.** משמע על פי אורים ותומים: **הא כיצד.** אם אורים למה גורל ואם גורל למה אורים ושמא מכחישין זה את זה: **אלעזר מלובש כו'.** כדכתיב (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו וגו': **וקלפי של שבטים.** ארגז שמונחים בו י"ב פתקים שכתוב בהן י"ב שבטים וקלפי של תחומין ארגז שמונחין בו י"ב פתקין של י"ב חלקים של ארץ ישראל: **והיה מכוין ברוח הקודש.** כלומר באורים ותומים ששואלים תחלה באורים ותומים קודם שיטרף הממונה בקלפי ובכך מתקררה דעתן של ישראל שרואין שהגורל היה עולה כמו שנתנבא תחלה ויודעים שחלוקה ישרה היא ולא היו מרננים בדבר השבטים מרובים. ושני קלפי היו צריכין אחד לשבטים ואחד לתחומין ולא סגי בחד דתחומין ולימא עכשיו אני נוטל מה שיעלה בידי לצורך ראובן דא"כ אין כל החלוקה עשויה בגורל וקרא קאמר אך בגורל וגו' בלא הוצאת דיבור מפיו: **ואומר זבולן עולה.** עכשיו יבא לידי הטורף בקלפי כתב של זבולן. והאי דנקטינהו שלא כסדר לפי שאין עולה שום גורל על הסדר אלא על ידי מקרה: **טרף.** עירבב הממונה לכך את השטרות יפה שלא יאמרו מדעת לקח את זו שהיה יודע מה כתוב בה. כמו בילים טרופות בקערה (עדיות פ"ב מ"ד): **שער ראובן אחד.** שוה דכל מה שיש לזה יש לזה: **נאום ה'.** הוא עצמו יאמר לכל אחד ליטול חלק פלוני ופלוני: **אידך למאן.** חלק י"ג למי דהא י"ב שבטים לחוד הוא דשקלי כדכתיב ביחזקאל [מז]: **לנשיא.** למלך המשיח: **העובד העיר.** היינו נשיא דעול רבים מוטל עליו כדכתיב ברחבעם אם היום תהיה עבד לעם הזה (מלכים א יב): **יעבדוהו.** יתנו לו נחלה מכל שבטי ישראל: **רונגר.** שכירים בעלמא לעבוד לו כתלמידים לרב אבל לא יותן לו מנחלתם. ורבינו חננאל פירש (א) רון גר רון בלשון פרס יום וגר שכיר כלומר שכיר יום: **והנותר מזה ומזה.** משמע שנוטל חלק מזה ומזה: **לתרומת הקדש.** לבד מקומו של בית המקדש: **ולאחוזת העיר.** ולבד מקום העיר וכתיב בסיפיה דקרא באחד החלקים: **ולא נתחלקה כו'.** כמו אמר מר: **למאי הלכתא.** קאמר שיהו מעלין כספים זה לזה: **אילימא בשופרא וסניא.** מה שהיתה זו יפה מזו וזו רעה מזו דמסליק ליה בדמי מאן דאית ליה שופרא למאן דאית ליה סניא: **אטו בשופטני עסקינן.** דמסתלקי מנחלתם בזוזי אלא ודאי בגליל נוטל ה' סאין כנגד סאה ביהודה: **לקרובה ורחוקה.** הקרקעות היו חולקין בשוה מי שלוקח מן הכחוש נוטל יותר עד כדמי היפה אבל מי שעולה לו גורלו בקרוב לירושלים מעלה מעות למי שעלה גורלו ברחוק מירושלים שהרחוק גרוע הוא מפני שני דברים אחד מפני שרחוק מבית המקדש ואחד מפני שקרוב הוא לארץ העמים ויש לו לדאג מהן ורבי יהודה מילתא באפי נפשה קאמר דמי שנפל גורלו בגליל נוטל ה' סאין כנגד סאה שחבירו נוטל ביהודה אי נמי משום דקאמר תנא קמא דקורבא ורוחקא מחלקין בכספים אתא איהו לסיועיה ולמימר דסאה ביהודה שוה חמש סאין בגליל בשביל שיהודה קרוב לירושלים וגליל רחוק יותר וצריך להעלות כספין שוה ד' סאין לסאה שבגליל: **בכספים העלוה.** לההוא ביני דקורבא ורוחקא. וסברא הוא ומבין רב למעט לא נפקא ליה דמקרא לא שמעינן אלא העלאה לא שנא בכספים לא שנא בקרקע: **דלאו דידהו.** חלק מרגלים כדאמרן בפירקין לעיל (דף קיח:):

כתיב

זבולן עולה תחום עכו עולה [עמו]. לאו עכו ממש דעכו מחלק אשר דכתיב (שופטים א) ואשר לא הוריש יושבי עכו אלא כלומר תחום שבצד עכו: **העולם** הזה יש לו פרדס ואין לו שדה לבן. תימה דבשלהי מרובה (ב"ק דף פא: ושם ד"ה אין) אמרינן מחלוקת ארץ ישראל אין לך מישראל שאין לו בהר ובשפלה ונגב ומיהו אית דגרס אין לך שבט ושבט מישראל אבל הכא גרסינן אין לך אחד מישראל לעולם הבא ומשמע לו שער ראובן אחד היינו לכל אחד ואחד אי נמי בעולם הזה אין להם בשוה מזה כמו מזה אלא מזה מעט ומזה הרבה אבל לעולם הבא יש לו מן הכל שיעור שוה: **ואידך** למאן. אע"ג דכתיב שער לוי אחד הא כתיב נמי שער יוסף אחד דלא מנו שבט יוסף אלא כאחד: **לא** סלקא דעתך דכתיב הנותר לנשיא וגו'. ובב"ר בפר"ב דריש מהכא דגבעוני אינו מתרפא לעתיד לבא מדכתיב והעובד העיר וגו' ואיתא להא ואיתא להא ומדאפקיה בלשון עובד דרוש ביה נמי גבעוני או שמא פליגי:

סתם

עין משפט נר מצוה

לט א מיי' פ"ד מהל' מלכים הל' ח:

◆

רבינו גרשום

חלקו: ת"ש בין רב למעט. בין היה השבט רב בין היה השבט מעט נוטל זה כגון זה דאי לקרקף גברי איתפלג מישתכח דכולהו כי הדדי נסבי אלא ש"מ לשבטים איתפלג: ולא נתחלקה אלא בכספים. כדאמר לקמן בקרובה ורחוקה ודכתיב בין רב למעט כולם היו שוין בנחלתם שאותו שהיה זיבורית או במקום רחוק מירושלים הי' מעלין לו דמים כדי שיקח במקום רחוק או כדי שיקח בזיבורית וכדאמר רב יהודה סאה ביהודה כו'. הנוטל ביהודה מוסיף דמים לנוטל בגליל: דכתיב על פי ה'. היינו אורים ותומים דכתיב על פיו יצאו: קלפי שבה שמות השבטים וקלפי שבה שמות התחומין מונחין לפניו והיה אלעזר מכוין ברוח הקדש. ואם אמר זבולן עולה שבולטין אותיות באבני אורים ותומים תחום עכו יהא עולה לחלקו אחר שהיה בולט שם זבולן טרף בקלפי ששמות שבטים בה עלה בידו שם זבולן וטרף בקלפי תחומין ועלה בידו תחום עכו היינו על פי אורים ותומים ועל פי הגורל וכן היה עושה לכל שבט ושבט: שדה פרדס. אילנות: שדה לבן. תבואה: שנא' שער ראובן אחד שער שמעון אחד. שכולן יהו חלוקין בשוה בהר ובשפלה ובנגב שאין זה צריך לזה: ואידך למאן. חלק שלשה עשר למאן: לנשיא דכתיב העובד את העיר. מלך שהוא משמר את העיר יעבדו אותו כל שבטי ישראל שכל שבט ושבט מצמצמין מנחלתו עד שעושין לו חלק אחד והיינו חלק י"ג: ודלמא רונגר בעלמא. שלא יתנו לו שיעור שבט כי אם עיר אחת או פלך אחד ואכתי אידך למאן: והנותר לנשיא היינו שבא מזה ומזה. כלומר אותו מותר שיהו מצמצמין משבט זה ומשבט זה ומייתרין לו כשיעור חלק אחד שלהן אותו מותר יהיה הקדש לאחוזת העיר כלומר למלך שאוחז העיר בידו: למאי אילימא בשופרא וסניא. כלומר שבשביל שנטל זה עידית וזה נטל זיבורית יעלה בעל עידית לבעל זיבורית כספים עד שיהו שוים בנחלה: וכי בשופטני עסקי'. דהניח לזה ליטול עידית והוא נוטל זיבורית: אלא בקורבא ורוחקא. שאם נטל זה ברחוק מירושלים יעלה לו זה בדמים שנפל חלקו בקרוב ויתן לזה שהוא ברחוק: בכספים העלוה. לארץ ישראל שהי' נותן לו דמים בשביל קריבת ירושלים. ור' יהודה אומר בקרקע העלוה שהיו נותנין יותר קרקע לאותו שברחוק יותר ממי שהוא בקרוב: דלאו דידהו שקלי. שנטלו חלק מרגלים ומתלוננים:

מסורת הש"ס

א) [סנהדרין טז.], ב) [עי' תוס' סנהדרין טז. ד"ה מה], ג) ב"ק פא:, ד) עי' יבמות עט. תוס' ד"ה דונגר גרסי', ה) [עמ"ש ב"ק פה. על לידו ליתא לפנינו,

◆

תורה אור השלם

1 עַל פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט:
במדבר כו נו

2 אַךְ בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת אֲבֹתָם יִנְחָלוּ:
במדבר כו נה

3 וְשַׁעֲרֵי הָעִיר עַל שְׁמוֹת שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁעָרִים שְׁלוֹשָׁה צָפוֹנָה שַׁעַר רְאוּבֵן אֶחָד שַׁעַר יְהוּדָה אֶחָד שַׁעַר לֵוִי אֶחָד:
יחזקאל מח לא

4 זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תַּפִּילוּ מִנַּחֲלָה לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵלֶּה מַחְלְקוֹתָם נְאֻם אֲדֹנָי יְיָ:
יחזקאל מח כט

5 וְהָעֹבֵד הָעִיר יַעַבְדוּהוּ מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:
יחזקאל מח יט

6 וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף תְּרוּמָה עַד גְּבוּל קָדִימָה וְיָמָּה עַל פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף עַל גְּבוּל יָמָּה לְעֻמַּת חֲלָקִים לַנָּשִׂיא וְהָיְתָה תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וּמִקְדַּשׁ הַבַּיִת בְּתוֹכֹה:
יחזקאל מח כא

7 עַל פִּי יְיָ נָתְנוּ לוֹ אֶת הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאָל אֶת תִּמְנַת סֶרַח בְּהַר אֶפְרָיִם וַיִּבְנֶה אֶת הָעִיר וַיֵּשֶׁב בָּהּ:
יהושע יט נ

◆

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה רונגר וכו' ורבינו חננאל פי' רונגר רוז בלשון פרס. נ"ב עיין לעיל ד' ל ע"ב: